

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 338.242

Н. І. ІЛІАШ

Національний інститут стратегічних досліджень

СИСТЕМНІ РИЗИКИ І ЗАГРОЗИ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Обґрунтовано низьку активність інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України. Виявлено стан, динаміку, а також причини зменшення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств базових видів економічної діяльності. Окреслено суб'єктивні ризики інвестиційно-інноваційної діяльності в реальному секторі економіки. Ідентифіковано системні ризики та загрози, які об'єктивно перешкоджають інвестиційно-інноваційній активності суб'єктів базових галузей національного господарства. Узагальнено отримані результати аналізу ризиків і загроз інвестиційно-інноваційній діяльності в реальному секторі економіки України.

Ключові слова: системні ризики і загрози, інвестиційно-інноваційна діяльність, реальний сектор економіки, економічна безпека.

N. I. ILIASH

National Institute of Strategic Studies

SYSTEM RISKS AND THREATS TO INVESTMENT- INNOVATION ACTIVITY IN THE REAL ECONOMY OF UKRAINE

Grounded low investment role in the investment-innovation activity in the real economy of Ukraine. Founded the risk reduction of innovation financing of innovative enterprises. Outlined subjective risk investment-innovation activity in the real economy. Identified systemic risks and threats that objectively hinder investment-innovation activity of subjects of the real economy. Summarized the results of risk analysis and threat of investment-innovation activities in the real economy of Ukraine.

Keywords: systemic risks and threats, investment-innovation activity, the real economy, economic security.

Постановка задачі. Економічна безпека держави значною мірою формується у виробничо-господарському комплексі реального сектору, який утворюється сукупністю підприємств, ресурсно, інституціонально та організаційно інтегрованих у технологічний процес для створення конкурентоспроможної продукції. Одним з найважливіших завдань сучасної політики зміцнення економічної безпеки реального сектору економіки України є активізація інвестиційно-інноваційної діяльності. Сьогодні розвиток реального сектора економіки характеризується істотними змінами у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності, які знижують, в цілому, рівень економічної безпеки. Сучасні макроекономічні тенденції в економіці держави є вкрай негативними та обумовлюють виникнення системних ризиків та загроз інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняного реального сектору економіки, оскільки подальший спад аналізованих показників може призвести до «точки неповернення», коли відновити не лише обсяги, але й потенціал інноваційної діяльності буде складно. Відтак, виявлення та нейтралізація ризиків інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України дозволить посилити стабільність державної політики управління розвитком та забезпеченням конкурентоспроможності суб'єктів реального сектору, а через нього – національного господарства загалом. Саме тому важливе стратегічне значення має ідентифікація діючої системи ризиків та загроз інвестиційно-інноваційної діяльності реального сектору економіки України.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемі економічної безпеки у сфері інвестиційно-інноваційної діяльності реального сектору економіки України приділено багато уваги у працях вітчизняних і зарубіжних науковців – А. Бутової [1], Т. Васильціва, [2], А. Кузнецової [3], Г. Пастернак-Таранушенко [4], Н. Юрків [5] та ін.

Виділення невирішених частин. Проте, проблема ідентифікації ризиків та загроз носить системний характер та потребує застосування системного підходу до її вирішення із урахуванням найбільш важливих її структурно-функціональних елементів, прогнозуванням і плануванням її розвитку, дотриманням необхідної послідовності державної політики, усвідомленням економічної безпеки реального сектора економіки підсистемою функціонування і розвитку національної економіки, доведенням необхідності безпеки інвестиційно-інноваційної сфері як одного з найважливіших напрямів функціонування суб'єктів господарювання реального сектора економіки України.

Формулювання цілей. Метою статті є виявлення та ідентифікація системних ризиків та загроз інвестиційно-інноваційної діяльності реального сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтовуючи інституціональний механізм впливу держави на зміцнення економічної безпеки, серед найбільш дієвих та важливих інституційних інструментів і важелів

управління необхідно визначити інвестиційні та інноваційні. Вони є складовими механізми гарантування економічної безпеки – системи організаційно-економічних і правових заходів для запобігання економічним загрозам та підвищення таким чином рівня економічної безпеки держави.

У той же час, інвестиційно-інноваційна активність вітчизняних підприємств реального сектору економіки є безальтернативною умовою належного відновлення та довгострокового утримування конкурентних позицій вітчизняного виробництва на зовнішньому і внутрішньому ринках. Проте недостатньо ефективна державна структурна та інвестиційно-інноваційна політика призвели до надмірного насичення внутрішнього ринку імпортною продукцією і витіснення вітчизняного товаровиробника, що критично загрозливо для безпеки національної економіки (особливо таких її складових як макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, соціальна та продовольча).

Варто зауважити, що впровадження у виробництво інновацій відбувається через систему інструментів інноваційної інфраструктури, яка фінансується за рахунок залучення інвестиційних ресурсів, причому основним критерієм оптимальності цього процесу є максимально можливий результат виробництва при найменших витратах [1, с.4]. Разом з тим, відомо, що характерними особливостями інноваційної діяльності є її висока витратомісткість та залежність від інвестицій, ризиковість і значний період окупності вкладених коштів, наявність матеріально-технічного та інтелектуально-кадрового потенціалу інноваційно активного суб'єкта господарювання.

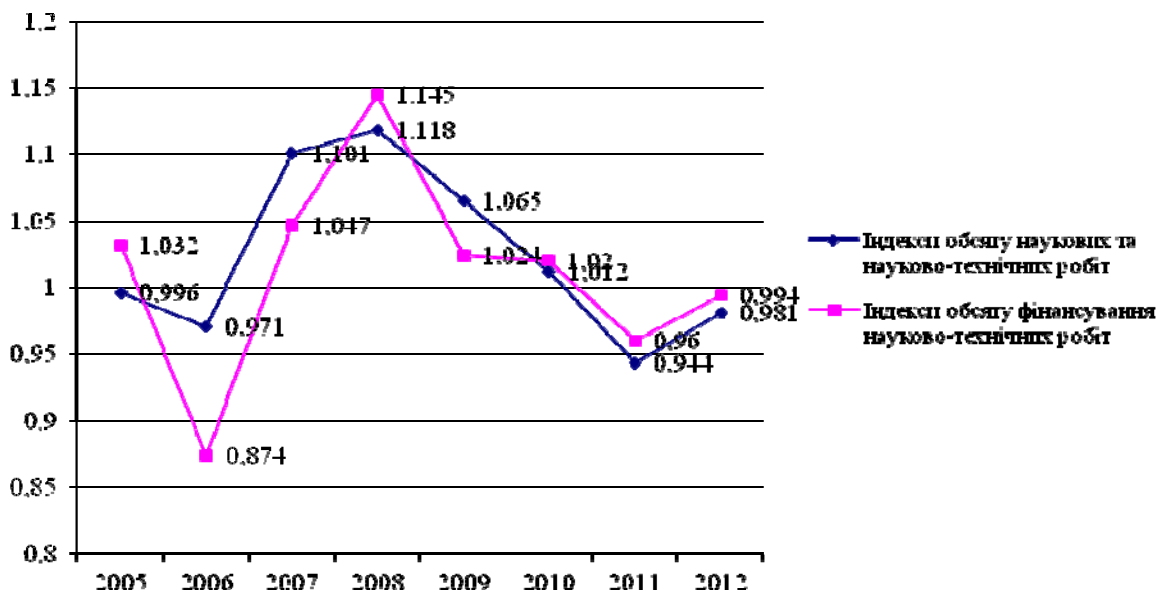


Рис. 1. Індекси обсягів наукових та наукових технічних робіт та їх фінансування в Україні у 2005–2012 рр. [2, с.116, 220–224]

Відтак, її в належній мірі можуть здійснювати лише ті економічні агенти, що мають доступ до інвестицій або можуть профінансувати такі роботи за кошти, залучені з зовнішніх джерел (бюджетних, підприємницького сектору, нерезидентів, безпосередньо освітніх та науково-дослідних структур тощо) (рис. 1).

Як бачимо спостерігається доволі тісна кореляція між зміною обсягів фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні та обсягами їх виконання, що підтверджує залежність науково-дослідної Звичайно, що це можна пояснити прагненням освітніх та науково-дослідних структур до максимального освоєння виділених коштів в умовах недостатнього фінансування цієї діяльності в країні (частка загального обсягу витрат в Україні у 2012 р. у ВВП становила лише 0,75, у т. ч. за рахунок коштів державного бюджету – 0,33 %, тоді як в середньому у країнах ЄС-27 – 2,03 %, а у Фінляндії – 3,78%, Швеції – 3,37 %, Данії – 3,09 %, Німеччині – 2,84 %, Австрії – 2,75 % [2, с.76]).

Відзначимо, що пріоритетним в межах державної політики активізації інноваційної діяльності виступає формування системи фінансового забезпечення цього процесу, спрямованої на максимально широке залучення (з різних джерел) фінансово-кредитних та інвестиційних ресурсів і ефективне їх використання [3, с.3]. Однак, як негативну тенденцію слід трактувати факт зменшення індексів фінансування та виконання науково-дослідних робіт в Україні упродовж 2009–2012 р. Причому в останні два роки тенденція до кількості виконаних і профінансованих робіт виключно спадна. Очевидно, що це суттєвий системний макроекономічний ризик, який чинить демотиваційний вплив на науково-дослідну, а через неї – на інноваційну діяльність вітчизняних суб'єктів реального сектору національного господарства, призводить до погіршення інвестиційного середовища для здійснення дослідницької діяльності і впровадження її результатів у реальне виробництво.

До системних ризиків і загроз інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України віднесемо й низьку інвестиційну роль у цьому процесі (рис. 2).

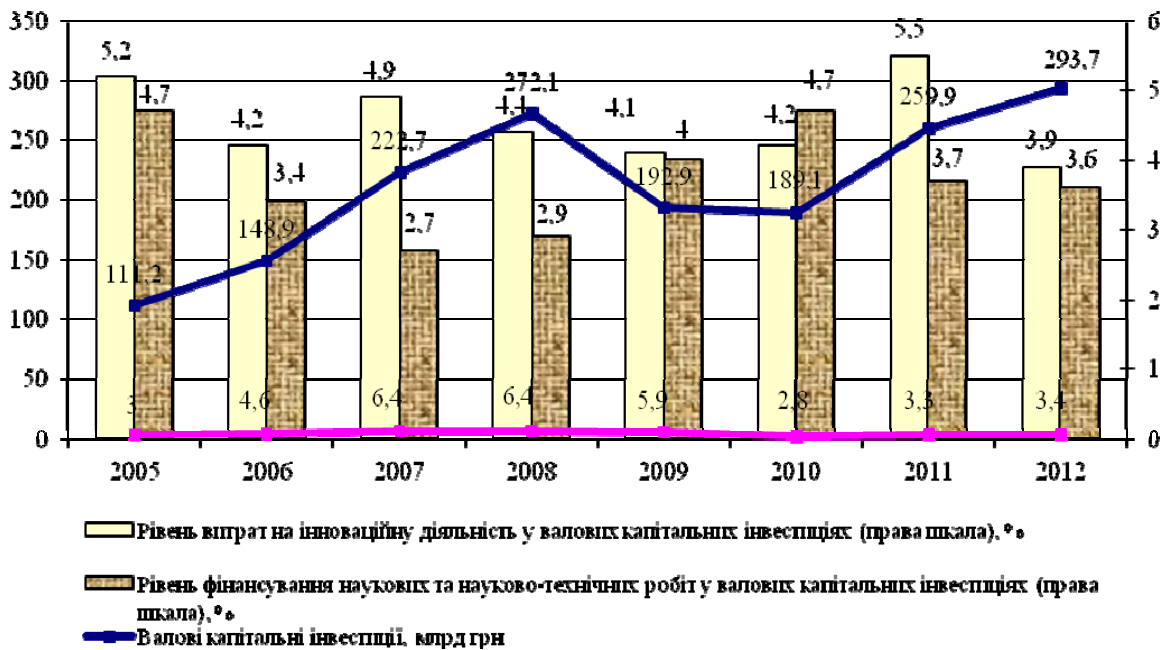


Рис. 2. Валові капітальні інвестиції та рівень фінансування науково-дослідної та інноваційної діяльності в Україні у 2005–2012 рр. [6, с.77, 173; 10, с.193, 194]

Так, в нашій державі спостерігається зростання валових капітальних інвестицій. Їх спад, характерний для кризових 2009–2010 рр., було подолано, починаючи з 2011 р. Втім, як бачимо, це суттєво не відобразилося на обсягах фінансування науково-дослідної та інноваційної діяльності. Характерним відображенням цього було зниження частки валових капітальних інвестицій на інноваційну діяльність у 2012 р. (на 1,6 в. п. – з 5,5 % до 3,9 %) при збільшенні за цей же період загального обсягу інвестицій (на 13,0 % – 259,9 млрд грн до 293,7 млрд грн). В загальному ж за аналізований період частка інвестицій, що спрямовувалися вітчизняними суб'єктами господарювання на здійснення інноваційної діяльності, перебувала у рамках 3,9 %–5,5 %, чого, очевидно, недостатньо для повноцінної інноваційної діяльності.

Це підтверджується й малими обсягами інвестицій вітчизняних підприємств у нематеріальні активи, де вагома частка припадає на створення, придбання і комерціалізацію прав на об'єкти інтелектуальної власності. Так, попри збільшення цього показника у 2007–2008 рр. до 6,4 млрд грн, до 2012 р. його значення знову опустилося приблизно до рівня 2005 р. та становило 3,4 млрд грн. Закономірним наслідком цього є мала частка нематеріальних активів (0,7 %) в структурі активів вітчизняної економіки, тоді як в країнах ЄС-27 цей показник становить 30–40 %. Вважаємо, це один із чинників, який призводить до нижчої конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг.

Варто зауважити, що розвиток інноваційної інфраструктури та модернізація системи реалізації інтелектуального потенціалу реального сектору економіки є перспективним шляхом зміцнення його економічної безпеки, тоді як недостатня інноваційна діяльність є головною причиною низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів (послуг). Відтак, її активізація потребує покращення фінансово-інвестиційної забезпеченості підприємств, розвитку організаційно-комунікаційної інфраструктури інноваційної діяльності, зростання стимулів до реалізації науково-дослідних проектів та впровадження їх результатів у виробництво [11, с.305].

Звернімо увагу на рис. 3, де чітко простежуються негативні тенденції, пов'язані зі зниженням часток інноваційної продукції в загальних обсягах реалізації товарів (робіт, послуг) та інноваційної продукції, що відвантажується за кордон. Так, у 2012 р. частка інноваційної продукції у загальних обсягах реалізованої в Україні продукції становила лише 3,3 % та зменшилася до 2011 р. на 0,5 в. п., а до 2005 р. – на 3,2 в. п. (у кількісному вираженні – у понад 2 рази). Тут простежується двояка загроза. По-перше, це засвідчує зниження спроможності або мотивації до розробки і виведення на ринок вітчизняними підприємствами товарів з ознаками інноваційності. По-друге, це характеризує зниження ефективності інноваційної діяльності.

Більше того, для 2012 р. був характерний спад і обсягів реалізованої вітчизняними суб'єктами господарювання інноваційної продукції – на 14,6 % (з 42,4 до 36,2 млрд грн). Це теж негативно і на це слід зорієнтувати більш дієву та виважену державну політику, адже до 2008 р. обсяги виробництва та продажу інноваційної продукції стабільно зростали (темпи зростання за період 2005-2008 рр. в середньому на рік

становили 122,7 %) та за рахунок цього було досягнуто зростання обсягу і частки вітчизняних інноваційних товарів, реалізованих на зовнішніх ринках (на 1,6 в. п.). Та все ж до 2012 р. частка інноваційної продукції, реалізованої закордон, зменшилася до 36,9 % (що було на 13,1 в. п. менше у порівнянні з 2005 р.).

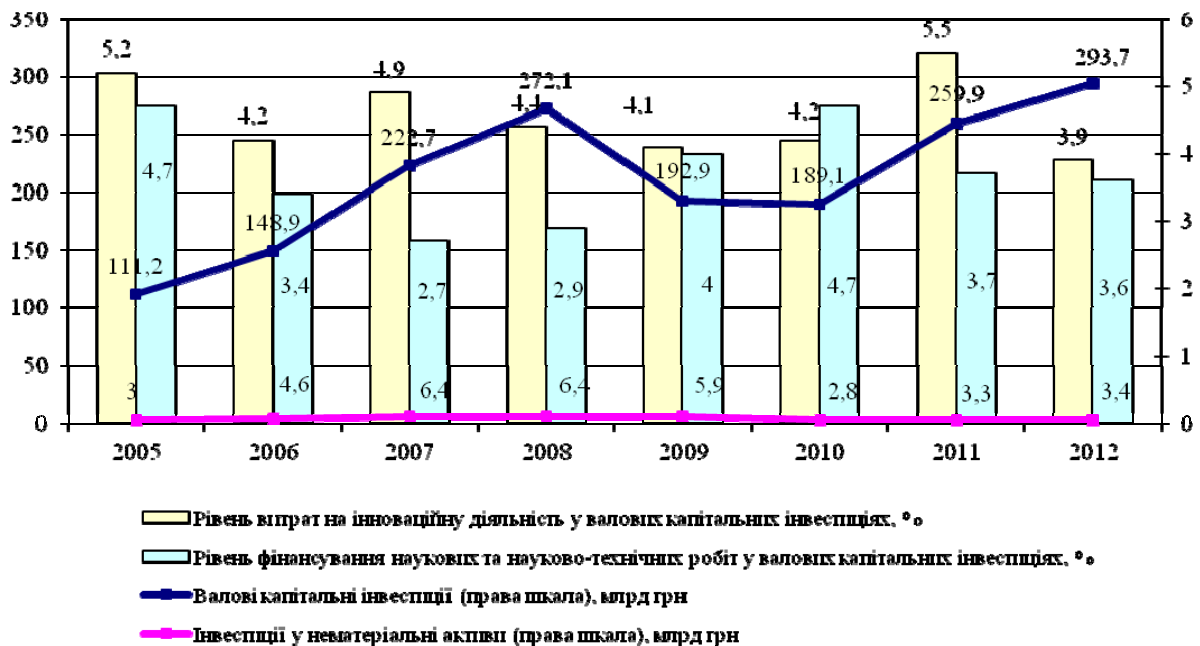


Рис. 3. Обсяги реалізованої інноваційної продукції та їх частки в Україні у 2005–2012 рр. [6, с.220–224, 226–227]

До системних загроз можна віднести й погіршення інфраструктури здійснення та підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності в нашій державі. Так, негативно, що в період трансформаційних змін в Україні було втрачено багато великих промислових та техніко-впроваджувальних зон, високотехнологічних виробництв, суттєво знижено інноваційний та науково-технічний потенціал, чисельність суб'єктів (та їх можливості) інституціональної інфраструктури інноваційної діяльності.

На сьогодні є всі підстави стверджувати, що регіональний науково-технічний потенціал є незбалансованою і складною системою, сформованою і змінюваною під впливом економічних реалій і заходів державного регулювання. Невелика кількість науково-дослідних організацій, що задовольняє потреби досліджень і розробок крупних підприємств реального сектору економіки, зосереджена в основному в м. Києві та обласних центрах найбільших промислово розвинених областей України (Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Запоріжжя та ін.). У решти регіонах їх частка становить в середньому 1–3 % від загальної чисельності.

Відтак, простежується нерівномірний розподіл ресурсів для розвитку інвестиційно-інноваційного потенціалу регіонів, їх концентрація в старопромислових і капіталонадлишкових областях та великих містах, результатом чого стала міжрегіональна асиметрія інститутів наукової, інноваційної та інвестиційної діяльності, неузгодженість співробітництва представників інвестиційно-інноваційної діяльності та економічних агентів. Все це відображає домінування зорієнтованості не на довгострокову віддачу інвестицій, вкладених у інновації, а на негайні надприбутки переважно у комерційно-посередницькому секторі.

На покращення діяльності з управління розвитком інноваційної діяльності було спрямоване створення регіональних інноваційних центрів, яких на сьогодні налічується 13 од. Проте їх фінансова підтримка з боку держави припинена, а реальна діяльність практично не ведеться. Не функціонують навіть інтернет-ресурси цих організацій. Втім, парадоксально, що за нерозвиненості інституційної інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняні суб'єкти господарювання головними причинами своєї низької інноваційної активності вважають фінансово-цінові чинники, тоді як відсутність інформації про передові технології як реальну перешкоду оцінюють лише у 1 % інноваційно активні підприємства та 2,1 % не інноваційні; відсутність інформації про ринки – 0,8 % та 1,9 % відповідно; труднощі знаходження партнерів інноваційної діяльності – 2,4 % та 5,3 % відповідно [7, с.6-7].

Зауважимо, що тут чітко простежується ризик неусвідомленості потреби та напрямів розвитку і функціонування мережі інституцій підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності з боку представників вітчизняного бізнесу, зокрема у базових видах економічної діяльності. Відзначимо також важливість наукової та інноваційної діяльності за для збільшення можливостей забезпечення екосистеми [8, с. 99-100]. Таким чином перекладання цих завдань виключно на державу об'єктивно безперспективне з огляду на труднощі фінансування і менш ефективне витрачання коштів, адже попит має йти безпосередньо від

підприємств, які усвідомлюють необхідність та готові фінансувати співпрацю з інвестиційно-інноваційними структурами. Це є також загрозою економічній безпеці держави, оскільки перешкоджає розвитку процесів інтелектуалізації національної економіки, формуванню необхідного для неї інституційного забезпечення.

Відтак, саме великими вітчизняними підприємствами промисловості, АПК, будівництва, транспорту і зв'язку має ініціюватися діяльність з утворення і розбудови так званих «площадок» науково-технічного, технологічного та інноваційного співробітництва представників освіти, науково-дослідної сфери, інвестиційної та інноваційної інфраструктури і бізнесу. Сприяння науково-технічному прогресу має бути однією з основних витратних статей бюджету, що забезпечить економічне зростання на принципово новій технічній основі. Натомість, основним економічним фактором, що перешкоджає інноваційній активності промислових підприємств на посттрансформаційному етапі розвитку економіки, є недостатність власних грошових засобів [10, с.146, 165-166]. Більшість цього не усвідомлює, підтвердженням чого є низька інноваційна активність вітчизняних представників промисловості (табл. 1).

Таблиця 1

Показники інноваційної активності промислових підприємств та фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000, 2005, 2010–2012 рр. (розраховано за [2, с.163, 192-193])

Показники	Роки					Темпи зростання (% / в.п.) 2012 р. до	
	2000	2005	2010	2011	2012	2000 р.	2011 р.
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од., у т.ч. за структурою за напрямками інноваційної діяльності:	1705	1193	1462	1679	1758	103,1	104,7
1. дослідження і розробки, % (у т.ч. в % від загальної кількості промислових підприємств)	25,6 (4,6)	26,6 (3,2)	21,0 (2,9)	19,8 (3,2)	17,3 (3,0)	-8,3 (- 1,6)	-2,5 (- 0,2)
2. придбання прав на патенти, ліцензій на використання об'єктів промислової власності, %	3,6 (0,6)	9,5 (1,1)	6,8 (0,9)	6,3 (1,0)	4,9 (0,9)	1,3 (0,3)	-1,4 (- 0,1)
3. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	33,1 (6,0)	46,0 (5,5)	51,2 (7,9)	63,3 (10,3)	62,3 (10,9)	29,2 (4,9)	-1,0 (0,6)
4. технологічна підготовка виробництва, %	28,0 (5,0)	31,7 (3,8)
5. маркетинг, реклама, %	25,7 (4,6)	28,2 (3,3)
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, од., у т.ч. за структурою:	1491	810	1217	1327	1371	91,9	103,3
6. впроваджували нові або вдосконалені методи виробництва продукції, % (у т.ч. в % від загальної кількості промислових підприємств)	27,9 (4,1)	49,6 (4,1)	42,9 (4,9)	45,6 (5,8)	43,6 (5,9)	15,7 (1,8)	-2,0 (0,1)
7. освоювали виробництво інноваційних видів продукції, %	92,0 (13,7)	77,8 (6,4)	50,5 (5,8)	55,1 (7,1)	51,3 (7,0)	-40,7 (- 6,7)	-3,8 (- 0,1)
Обсяги фінансування інноваційної діяльності, млрд грн, у т.ч. за структурою за напрямками інноваційної діяльності:	1,8	5,8	8,0	14,3	11,9	6,6 р.	83,2
8. дослідження і розробки, %	15,1	10,6	12,4	7,5	10,4	-4,7	2,9
9. придбання прав на патенти, ліцензій на використання об'єктів промислової власності, %	2,5	4,2	1,8	2,3	2,4	-0,1	0,1
10. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, %	61,0	54,8	64,0	73,2	70,1	9,1	-3,1
11. технологічна підготовка виробництва, %	9,3	17,2
12. маркетинг, реклама, %	4,7	6,6
Частка підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості підприємств, що займалися інноваціями, %	87,4	67,9	83,2	79,0	77,9	-9,5	-1,1
Обсяги фінансування витрат інноваційної діяльності у розрахунку на одне підприємство, млн грн., у т.ч. за напрямками інноваційної діяльності:	1,0	4,8	5,5	8,5	6,5	5,5	-2,0
13. дослідження і розробки	0,6	1,9	3,2	3,3	3,9	3,3	0,6
14. придбання прав на патенти, ліцензій на використання об'єктів промислової власності	0,7	2,2	1,4	3,1	0,5	-0,2	-2,6
15. придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	1,9	8,3	6,0	9,9	7,3	5,4	-1,9
16. технологічна підготовка виробництва	0,3	1,8
17. маркетинг, реклама	0,2	1,1

Все ще позитивно, що кількість підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, з року в рік збільшується. У 2012 р. таких налічувалося 1758 од., що було на 4,7 % більше, ніж у попередньому – 2011 р. Але до 2000 р. (за одинадцять років) чисельність таких суб'єктів господарювання суттєво не змінилася (збільшилася лише на 3,1 %), що негативно.

Не зовсім позитивні тенденції відбуваються й в структурі інноваційної активності підприємств промисловості. Так, за період 2000–2012 рр. акценти надзвичайно сильно змістилися в сторону придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (частка підприємств, що здійснювали такі інновації, збільшилася на 29,2 в. п.). Звичайно, що це сприяє модернізації техніко-технологічної бази вітчизняного виробництва, але натомість частка підприємств, що здійснювала дослідження і розробки, скоротилася на 8,3 в. п. та практично залишилася незмінною частка суб'єктів господарювання, що здійснювали створення або придбання об'єктів інтелектуальної власності. Відтак, констатуємо, що у вітчизняній промисловості продуктивним інноваціям приділяється недостатня увага. А це загроза низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів та зниження виробничої безпеки національної економіки.

Загрозою для інвестиційно-інноваційної діяльності є те, що менше 80 % (77,9 % у 2012 р. та до 2000 р. зменшення становило 9,5 в. п.) підприємств впроваджують інновації (від загальної чисельності інноваційно активних) та ще менше (51,3 % від тих, що впроваджували інновації, та 7,0 % від загальної чисельності підприємств промисловості у 2012 р.) освоювали виробництво інноваційних видів продукції. Звернімо увагу, що цей показник для підприємств, які впроваджували інновації, зменшився з 92,0 % (у 2000 р.) до 51,3 % у 2012 р. Це додаткове підтвердження значно меншої уваги продуктивним інноваціям у порівнянні з технічними та технологічними. На нашу думку, органам державного управління слід реалізувати низку організаційно-економічних та роз'яснювальних заходів, спрямованих на стимулювання збільшення обсягів фінансування і виконання робіт зі створення і впровадження на суб'єктах реального сектору економіки України продуктивних інновацій та покращення таким чином структури фінансування інноваційних витрат.

Так, станом на 2012 р. у структурі фінансування інноваційної діяльності переважали витрати на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення – 70,1 % (показник збільшився за період 2000–2012 рр. на 9,1 %), тоді як на дослідження і розробки припадало лише 10,4 % (показник зменшився на 4,7 %), а на діяльність у сфері інтелектуальної власності – лише 2,4 %.

Таким чином тут простежуються й загрози низької патентної захищеності вітчизняних нових технологій та маркетингової підтримки (маркетингові та ринкові інновації) вітчизняної продукції через малу активність зі створення і використання комерційних позначень (товарних знаків, торгових марок, назв географічного походження товарів тощо).

Потрібно вказати й на те, що згадуваний вище ризик зменшення обсягів фінансування інноваційної діяльності характерний і безпосередньо для інноваційно активних промислових підприємств. Так, якщо у 2011 р. у середньому одним таким суб'єктом господарювання витрачалося на реалізацію інноваційних проектів 8,5 млн грн, то у 2012 р. показник знизився до 6,5 млн грн, що на 2,0 млн грн (або на 23,5 %) менше. При цьому фінансування скоротилося за всіма видами робіт, але стабільним за увесь період 2000–2012 рр. був спад щодо витрат на придбання патентів і ліцензій на придбання об'єктів промислової власності. Це підтверджує наявність загрози зниження рівня патентної захищеності вітчизняних суб'єктів реального сектору.

Негативним є й те, що вітчизняні підприємства сільського господарства та будівництва взагалі не використовують об'єктів промислової власності. Якщо у цих видах економічної діяльності ще у 2010–2011 рр. певна активність була, то у 2012 р. вона не спостерігалася взагалі.

Зменшується кількість використаних винаходів у сфері транспорту і зв'язку. Якщо у цьому виді економічної діяльності у 2010 р. використовувалося 47 винаходів, то у 2012 р. – лише 39 (на 17,1 % менше), 6 промислових зразків, то у 2012 р. – лише 4 (на 33,3 % менше).

Позитивно, що значно вищою є активність із використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків у промисловості. Суб'єктами господарювання галузей промисловості у 2012 р. було використано 981 винахід, 558 корисних моделей та 451 промисловий зразок. Але й тут є негативні аспекти. Так, якщо за використаними у промисловості винаходами спостерігається зростання (значення показника 2012 р. було на 43,6 % більшим, ніж у 2010 р.), то за корисними моделями та промисловими зразками – спад (на 27,5 % та 38,1 % відповідно за аналогічний період).

На жаль, низька активність щодо створення і використання вітчизняними підприємствами реального сектору економіки високих технологій та об'єктів права інтелектуальної власності має загрозою послаблення інтелектуальної складової конкурентоспроможності їх бізнес-процесів та результатів праці, подальше відставання за рівнем техніко-технологічного розвитку від національних господарств країн, що є конкурентами вітчизняній економіці.

Системні ризики та загрози об'єктивно перешкоджають інвестиційно-інноваційній активності суб'єктів реального сектору економіки позначаючись головним чином на мотивації керівників підприємств до такої діяльності. Втім, уваги потребує й інша група ризиків та загроз, які перешкоджають безпосередньо організації та здійсненню інвестиційно-інноваційної діяльності. Це т. зв. процесні ризики і загрози, що

впливають на усі етапи її бізнес-процесів, тобто на прийняття рішень відносно здійснення інвестицій та інновацій, планування таких заходів, визначення їх масштабів та джерел фінансування, організацію співробітництва з суб'єктами інвестиційного та науково-дослідного, інноваційного секторів, охорону та захист результатів інвестиційно-інноваційної діяльності, їх комерціалізацію, використання та отримання економічного ефекту.

За цією класифікаційною ознакою загроз передусім звернімо увагу на ресурсно-психологічні передумови інвестиційно-інноваційної активності. Так, на сучасному етапі розвитку вітчизняного національного господарства наявний доволі суттєвий кадровий та інституційний потенціал освітньої і науково-дослідної діяльності, що є позитивним з огляду на ініціювання суб'єктами реального сектору заходів зі створення і впровадження інновацій. Позаяк, відомі і значні негативні аспекти цього етапу бізнес-процесу. На нашу думку, це нерівномірне розміщення капіталу, інвестиційних структур, науково-дослідних та інноваційних організацій, їх інтелектуально-кадрового потенціалу у територіальному аспекті; зменшення кількості організацій, що виконують науково-дослідні роботи, та їх кадрового потенціалу (передусім у підприємницькому секторі); мала частка науково-дослідних організацій, які виконують замовлення для суб'єктів окремих видів економічної діяльності із значною доданою вартістю (промисловості, транспорту і зв'язку, будівництва) та ін. Подальші негативні тенденції за цими параметрами негативно позначатимуться на ініціюванні та плануванні інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, тобто на стримуванні такої активності вже на ранніх етапах її життєвого циклу.

Таблиця 2

Частки інноваційно активних промислових підприємств України за видами інноваційної діяльності у 2007, 2009–2012 рр. (розраховано автором за [2, с.167–172]), %

Напрями інноваційної активності	Роки					Абсолютні відхилення, %	
	2007	2009	2010	2011	2012	2012 р. до 2005 р.	2012 р. до 2011 р.
Інноваційно активні підприємства	14,2	12,8	13,8	16,2	17,4	3,2	1,2
Внутрішні НДР	2,8	2,2	2,1	2,4	2,1	-0,7	-0,3
Зовнішні НДР	1,4	1,2	1,2	1,3	1,3	-0,1	-
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	8,7	7,0	7,9	10,3	10,9	2,2	0,6
Інші зовнішні знання	1,2	0,8	0,9	1,0	0,9	-0,3	-0,1
Навчання та підготовка персоналу	...	2,4	2,1	2,9	3,2	...	0,3
Ринкове запровадження інновацій	...	1,1	1,0	1,3	1,0	...	-0,3
Інші	4,2	1,8	1,8	2,2	2,0	-2,2	-0,2

Як бачимо з даних, поданих у табл. 2, не надто високою залишається та, більше того, має спадну тенденцію активність промислових підприємств України з виконання внутрішніх і зовнішніх науково-дослідних робіт. Так, станом на 2012 р. лише 2,1 % від загальної чисельності промислових підприємств здійснювали внутрішні НДР та 1,3 % – зовнішні (аналогічні показники у відношенні до чисельності інноваційно активних підприємств становили 12,2 % та 7,6 % відповідно).

Відносно 2007 р. аналізовані показники зменшилися: частка підприємств, що мали внутрішні НДР, у загальній чисельності промислових підприємств скоротилася на 0,7 в. п. (у сегменті інноваційно активних суб'єктів господарювання зменшення було ще вагомішим – на 7,2 в. п.), а підприємств із зовнішніми НДР – на 0,1 в. п. (серед інноваційно активних – на 2,2 в. п.). Відтак, констатуємо стійку тенденцію до зниження активізації науково-дослідної інноваційної діяльності, що її ініціюють вітчизняні підприємства промисловості. Беззаперечно, це загрозлива тенденція щодо планування і організації як етапів бізнес-процесу інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів реального сектору економіки.

Аналогічні негативні тенденції можемо спостерігати й відносно придбання інших зовнішніх знань (скорочення частки підприємств, що їх придбавали за 2007–2012 рр. становило 0,3 в. п.), ринкового запровадження та інших видів інновацій.

У 2009–2012 рр. спостерігалось збільшення частки підприємств, які спрямовували зусилля на навчання і підготовку персоналу для досліджень і розробок. Показник у промисловості збільшився на 0,3 в. п., а серед інноваційно активних суб'єктів – на 3,1 в. п. Але, очевидно, що цього ще недостатньо та потрібно продовжувати нарощувати кадровий потенціал інвестиційно-інноваційної діяльності. Адже це важлива передумова зниження ризиків зростання витратомісткості, втрати комерційної інформації. Залежності від ринкової кон'юнктури та залучених консультантів і фахівців тощо.

Важливим етапом бізнес-процесу інвестиційно-інноваційної діяльності є її поточне обслуговування. За результатами аналізу внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи в окремих видах економічної діяльності реального сектору економіки є підстави стверджувати про те, що обсяги науково-дослідних робіт, виконаних власними силами підприємств, у нашій державі щороку збільшуються. Зокрема, зростання показника 2012 р. до 2005 р. становило 2,1 рази, а за останній рік – 109,6 %. Ця тенденція особливо характерна для підприємств промисловості та сільського господарства.

Є підстави стверджувати, що в Україні загострюються й суб'єктні ризики інвестиційно-інноваційної діяльності. Це загрози, що походять від державних структур через часті зміни законодавства у інвестиційній та інноваційній сферах, наявність бюрократичної та корупційної складових у відносинах з представниками бізнесу під час проходження дозвільних, погоджувальних та реєстраційних процедур, нерозвиненість мережі державних інституцій підтримки та сприяння розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності тощо.

До суб'єктних загроз віднесемо і відсутність реальної підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності з боку венчурних та інвестиційних фондів, т. зв. площадок чи кластерів інвестиційно-інноваційного співробітництва, мережі суб'єктів фінансово-кредитного сектору тощо передусім через обмеженість вільних інвестиційних ресурсів, їх ускладнену доступність та високу вартість обслуговування, необхідність надто великого заставного забезпечення та проходження чисельних погоджувальних процедур. Суб'єктні загрози пов'язані і з нерозвиненістю інституційного середовища інтелектуальної творчої діяльності, інноваційних та інвестиційних процесів, інноваційного та венчурного бізнесу.

Окремим пластом загроз є проблеми ресурсного забезпечення вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки. Йдеться не лише про відсутність інвестицій, але й засобів фінансування поточної інноваційної діяльності, достатнього інтелектуально-кадрового потенціалу, нематеріальних активів, інформаційних ресурсів, матеріально-технічної бази. Це підтверджується тим, що в структурі джерел фінансування дослідницьких робіт за базовими видами економічної діяльності переважає бюджетне фінансування (табл. 3). Так, у 2012 р. 81,04 % таких витрат було профінансовано за бюджетні кошти в економіці загалом, 34,5 % – у промисловості, 45,9 % – у будівництві, 96,95 % – у діяльності транспорту та зв'язку. На власні кошти організацій та на кошти інших замовників припадали значно менші витрати. Причому у порівнянні з 2005 р. частки витрат держави зросли.

Більш-менш раціональною можна вважати ситуацію у вітчизняній промисловості, де у 2012 р. за кошти вітчизняних замовників було профінансовано робіт на 27,7 % та за кошти зовнішніх замовників – на 42,6 %. У інших видах економічної діяльності реального сектору економіки слід прагнути до покращення ситуації. Адже здійснення інвестицій в інновації більш ефективно, коли їх ініціюють безпосередньо замовники, які усвідомлюють потребу в цільовій спрямованості інвестування і результату інвестиційно-інноваційної діяльності. В іншому разі існують ризики надмірно строкової окупності витрат, низької ефективності та віддачі інвестицій, розбіжностей між результатом інноваційної діяльності та замовленнями підприємств.

Таблиця 3

Структура джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2005 та 2012 р. (розраховано автором за [4, с.96; 2, с.88]), %

Види економічної діяльності	Бюджетні кошти		Фонди спеціального призначення		Власні кошти		Кошти замовників:				Інші джерела	
							підприємств та організацій України		іноземних держав			
	2005	2012	2005	2012	2005	2012	2005	2012	2005	2012	2005	2012
Всього по економіці	33,67	81,04	0,48	0,18	6,56	8,78	32,56	23,83	24,38	25,84	2,35	0,58
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	70,54	15,4	4,34	0,89	11,67	16,32	9,57	4,82	0,70	0,47	3,17	0,44
Промисловість	14,43	34,50	0,15	0,02	9,79	11,87	42,06	27,66	30,15	42,62	3,42	0,54
Будівництво	9,59	45,90	0,08	1,55	0,24	0,98	83,05	64,41	6,47	4,21	0,48	3,81
Діяльність транспорту та зв'язку	27,22	96,95	-	0,40	-	0,91	60,25	40,24	5,99	10,37	6,53	-

За результатами аналізу стану та тенденцій розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності у вітчизняній економіці є підстави стверджувати й про наявність структурних ризиків та загроз у цій сфері. Йдеться зокрема про недостатні співвідношення між виробництвом традиційної продукції та товарів, що мають ознаки інноваційності; чисельністю підприємств реального сектору, що усвідомлюють необхідність та здійснюють інноваційну діяльність, та пасивних до інноваційних заходів та впровадження прогресивних змін; галузями базових видів економічної діяльності, де об'єктивно вища потреба (але недостатньо висока на сьогодні фактична активність) в отриманні і впровадженні результатів інвестиційно-інноваційної діяльності (зокрема обробна промисловість, будівництво, комунікації тощо) та навпаки – дещо менш обґрунтована; обсягами інвестиційно-інноваційної діяльності у великих містах і на решті територій держави, особливо менш соціально та економічно розвинених.

Зауважимо, що ідентифікації ризиків та загроз відводиться доволі важливе місце в системі заходів з

ризик-менеджменту та екосистейту. Якщо ризики у більшій мірі стосуються можливої небезпеки діяльності, то до загроз відносять будь-які обставини або події, що виникають у зовнішньому середовищі, які можуть бути причиною порушення належного протікання функціональних бізнес-процесів, нанесення збитків соціально-економічній системі «підприємство», створення обставин того, що все відбувається не так, як очікувалося, можливості припущення системної помилки в інвестиційно-інноваційній сфері як одному з найважливіших напрямів функціонування суб'єктів господарювання.

Відтак, узагальнено отримані результати аналізу ризиків і загроз інвестиційно-інноваційній діяльності в реальному секторі економіки України на рис. 4.



Рис. 4. Ризики та загрози інвестиційно-інноваційній діяльності в реальному секторі економіки України (авторська розробка)

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз доводить, що своєчасне виявлення та нейтралізація ризиків інвестиційно-інноваційної діяльності у реальному секторі економіки України дозволяють посилити стабільність державної політики управління розвитком та забезпеченням конкурентоспроможності суб'єктів реального сектору, а через нього – національного господарства загалом. Водночас, усунення загроз пряма запорука недопущення втрат в процесі інвестиційно-інноваційної діяльності, а, відтак, зростання міри її прогнозованості, економічної дієвості та ефективності, вмотивованості суб'єктів реалізації. Таким чином простежується доволі тісний взаємозв'язок між послабленням ризику ведення інвестиційно-інноваційної діяльності суб'єктів господарювання у базових видах економічної діяльності та реальним підвищенням попиту на довгострокове фінансування в інноваційній сфері.

Додамо також, що посилення уваги держави, у т. ч. шляхом фінансово-ресурсної та інституціональної підтримки, до заохочення інвестиційно-інноваційно активних підприємств сприятиме мінімізації загроз та підвищенню рівня економічної безпеки такої діяльності. При цьому важливо, щоб дії представників влади та місцевого самоврядування спрямовувалися на найбільш проблемні аспекти і ділянки роботи з фінансування, створення і упровадження інновацій у господарську практику. А це потребує уваги до аналізу забезпеченості структурних складових інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки базових видів економічної діяльності, що є предметом подальших досліджень.

Література

1. Бутова О. В. Інвестиційно-інноваційне забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК) / О. В. Бутова. – Луганськ : Луганський національний аграрний університет, 2010. – 18 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Тарас Григорович Васильців. – Львів : Арал. – 386 с.
3. Кузнєцова А. Я. Інвестиційно-інноваційна діяльність та система її фінансового забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. : спец. 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит / Кузнєцова А. Я. – К. : Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2005. – 37 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2010 р. : статистичний щорічник / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2011. – 282 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2011 р. : статистичний щорічник / Державна служба статистики України. – К. : Август Трейд, 2012. – 202 с.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – 288 с.
7. Обстеження інноваційної діяльності в економіці України за період 2008–2010 років. – К. : Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення : [підручник] / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
9. Україна у 2012 році : статистичний щорічник / Державна служба статистики України. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. – 552 с.
10. Экономическая безопасность России: Общий курс : [учебник / под ред. В. К. Сенчагова]. – [2-е изд.]. – М. : Дело, 2005. – 896 с.
11. Юрків Н. Я. Економічна безпека реального сектора економіки України: стратегічні пріоритети і теоретико-методологічні засади забезпечення : [монографія] / Н. Я. Юрків. – Львів : ПАІС, 2012. – 400 с.

References

1. Butova O. V. Investycyjno-innovacijne zabezpechennya efektyvnogo funkcionuvannya agrarnyx pidpryyemstv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya k.e.n. : specz. 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy' (ekonomika sils'kogo gospodarstva i APK) / O. V. Butova. – Lugans'k : Lugans'kyj nacional'nyj agrarnyj universytet, 2010. – 18 s.
2. Vasyl'civ T. G. Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrainy: strategiya ta mexanizmy zmiznennya: monografiya / Taras Grygorovych Vasylciv. – Lviv: Aral. – 386 s.
3. Kuzneczoa A. Ya. Investycyjno-innovacijna diyal'nist' ta sistema yiyi finansovogo zabezpechennya: avtoref. dys. d.e.n. za specz. 08.04.01 – finansy, groshovyj obig i kredyt. – K.: Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky ta prognozuvannya NAN Ukrainy», 2005. – 37 s.
4. Naukova ta innovacijna diyal'nist' v Ukraini za 2010 r. : Statystychnyj shhorichnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K.: Avgust Trejd, 2011. – 282 s.
5. Naukova ta innovacijna diyal'nist' v Ukraini za 2011 r. : Statystychnyj shhorichnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K.: Avgust Trejd, 2012. – 202 s.
6. Naukova ta innovacijna diyal'nist' v Ukraini u 2012 r. : Statystychnyj zbirnyk. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2012. – 288 s.
7. Obstezhennya innovacijnoyi diyal'nosti v ekonomici Ukrainy za period 2008–2010 rokiv. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym zhdostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Pasternak-Taranushenko G. Ekonomichna bezpeka derzhavy. Statyka procesu zabezpechennya : [pidruchnyk] / G. Pasternak-Taranushenko ; [Za red. B. Kravchenka]. – K. : Kondor, 2002. – 302 s.
9. Ukrayina u 2012 roci : Statystychnyj shhorichnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – K.: TOV «Avgust Trejd», 2013. – 552 s.

10. Ekonomycheskaya bezopasnost' Rossyy': Obshhyj kurs : [uchebnyk] / [Pod red. V. K. Senchagova]. – [2-e izd.]. – M. : Delo, 2005. – 896 s.

11. Yurkiv N. Ya. Ekonomichna bezpeka real'nogo sektora ekonomiky Ukrainy: strategichni priorytety i teoretyko-metodologichni zasady zabezpechennya : [monografiya] / N. Ya. Yurkiv. – L'viv : PAIS, 2012. – 400 s.

Надійшла 23.08.2014; рецензент: д. е. н. Васильців Т. Г.